

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНІСТЬ ФЕНОМЕНУ

Задихайло Дмитро Вітольдович,

д-р юрид. наук, проф.,

завідувач кафедри господарського права,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: d.v.zadyhaylo@nlu.edu.ua

ORCID 0000-0001-7612-7639

Статтю присвячено проблемі законодавчого забезпечення спроби скасувати Господарський кодекс України та підірвати таким чином правовий господарський порядок, гіперболізуючи значення окремих цивілістичних конструкцій регулювання майнових відносин у галузі економіки. У зв'язку з цим зроблено спробу викласти низку аргументів на користь комплексного, органічного та ефективного регулювання економічних ринкових відносин, а також ефективного правового забезпечення реалізації державою власної економічної політики, яким є господарсько-правове регулювання.

Гіпотетично скасування Господарського кодексу України (далі – ГК України) не може бути ототожнене із скасуванням тільки окремих форм речових прав та окремих організаційно-правових форм господарських організацій. Це призведе до підризу усього правового господарського порядку, універсальним базовим алгоритмом якого якраз і слугує Кодекс. Адже тільки в ньому сформовано типи господарських відносин, види господарської діяльності – комерційне та некомерційне господарювання, економічна політика держави та правові засади її реалізації, державне регулювання господарської діяльності й певна класифікація її основних правових засобів впливу, система суб'єктів господарювання, що надає широкі можливості обирати конкретну організаційно-правову форму з широкого кола варіантів, особливості правового статусу державних та комунальних підприємств – основи спеціальних правових режимів функціонування державного та комунального секторів національної економіки та багато інших суспільно значимих аспектів.

Ключові слова: Господарський кодекс України; господарсько-правове регулювання; систематизація законодавства; організаційно-правові форми господарських організацій; економічна багатоманітність; правовий господарський порядок.

Постановка проблеми та актуальність теми. У 90-х роках ХХ ст. за активної й креативної ролі академіка В. К. Мамутова (V. K. Mamutov), а також провідної ролі донецької та київської шкіл господарського права, господарське право України було реформовано й переведено з адміністративно-командної на рейки ринкової економіки. Відтак, проєкт ГК України, навіть його перший варіант середини 90-х років, базувався на методології ринку. Однак основною

умовою цього було забезпечення основних національно орієнтованих чинників його функціонування – економічної безпеки, економічної політики держави та правових механізмів її реалізації, державного регулювання господарської діяльності, сегментації сфери господарювання за різними формулами співвідношення суспільних інтересів на відповідних ринках та необхідності забезпечення їм адекватних правових режимів тощо [1, с. 1].

Отже, ключовим питанням здорової законотворчої діяльності у сфері господарювання була й залишається проблематика системології у законодавчому забезпеченні та футурології відносно динаміки господарських процесів під впливом екологічних, технологічних, соціальних, безпекових та інших чинників суспільного розвитку. Це – завдання розвитку, вдосконалення, модернізації, підвищення ефективності чинного господарського законодавства, ядром якого звичайно ж є ГК України [2, с. 5].

Слід зазначити, що господарське законодавство України в цілому функціонально справляється зі своїм суспільно-правовим призначенням. Більше того, воно активно розвивається, достатньо проаналізувати динаміку законодавчої діяльності Верховної Ради України та органів виконавчої влади в державі. Функціонує система господарського судочинства і, що не менш важливо, – створено розгалужену систему доктринального забезпечення процесів законотворення та правореалізації. Це школи господарського права, що мають місце в усій Україні – в Києві, Харкові, Одесі, Вінниці, Кривому Розі тощо. Цими школами створюється актуальний та ефективний науковий продукт, про що свідчить тематика дисертаційних досліджень та їх наукова новизна.

Метою статті є з'ясування змісту законотворчої мотивації, ступеня доктринальної обґрунтованості та кола можливих суспільно-економічних наслідків у разі прийняття Верховною Радою України проекту закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що спроби

вчених-цивілістів визначити господарське право як релікт радянської планової системи у сфері економічних відносин, а ГК України – як прояв законодавчого регресу, що заважає «прогресивному» цивільно-правовому регулюванню майнових відносин стати основним нормативним джерелом регулювання ринкових економічних відносин, відбуваються з початку 90-х років минулого століття, і це, якщо брати до уваги тільки новітній період. Дана мантра вчених-цивілістів загальновідома, а тому не вимагає уточнення різниці інтерпретацій з боку окремих науковців.

Виклад основного матеріалу. Розробка проекту закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» [3] (далі – законопроект) не мотивована підвищенням ефективності функціонування правового господарського порядку в національній ринковій економіці, а є інспірованою міжкорпоративною суперечкою в середовищі юристів-науковців цивілістів та господарників за приналежність сфери господарювання до предметів господарського або цивільного права. Ця суперечка об'єктивно має під собою різницю у розумінні функціонування, а відповідно і в організації законодавчого забезпечення господарської діяльності в системі економічних відносин ринкового типу. Господарсько-правова концепція уособлює комплексний підхід, що має на меті узгодити різні типи економічних відносин, які виникають в процесі господарювання, але в межах єдиного правового механізму. Це дозволяє гармонізувати між собою і приватні, і публічні економічні, і суміжні відносини, а відтак спрямувати регулювання на досягнення виваженого, суспільно сприйнятного результату. Важливо, що в процесі законотворчої роботи всі названі аспекти природно мають враховуватись і часто реалізуються в межах єдиного нормативно-правового акта в комплексному вигляді. Водночас комплексний підхід не ігнорує різницю у правовій природі зазначених типів економічних відносин, враховує її, але узгоджує та моделює їх у форматі господарської діяльності як такої, взятої в контексті ринкового формату її реалізації.

Цивілістичний підхід передбачає необхідність врегулювання приватних і публічних інтересів учасників економічних відносин у відокремленому, автономному порядку, що передбачає на законодавчому рівні прийняття фрагментарно масштабованих нормативно-правових актів, які зазвичай готуються різними групами фахівців, часто – в різний час, що приводить до повного розбалансу цілей правового регулювання. Оскільки одні в такому випадку керуються цінностями свободи підприємництва та свободи договору, а інші вкладають державні та загальносуспільні імперативи у відповідний законопроект і беззастережно обмежують зазначені свободи. Очевидно, що у такий спосіб розбудувати ефективне законодавче регулювання економічних відносин неможливо. Але саме на такий шлях наштовхує нас цей дуже знаковий законопроект. Адже він є продуктом саме того цивілістичного підходу у законотворчій діяльності і, цілком логічно, що зазначена законодавча ініціатива інспірована вченими-цивілістами, які нині є депутатами Верховної Ради України.

Мета законопроекту сформульована по суті в п. 4 його «Прикінцевих та перехідних положень», а саме: «Визнати Господарський кодекс України таким, що втратив чинність з дня набрання чинності цим Законом».

Цим положенням у разі його прийняття руйнується «програмне забезпечення» всього господарського законодавства України, адже ГК України [4] є інструментально цінним не стільки завдяки його прямому впливу на регулювання конкретних господарських відносин, скільки тим, що він є інтегратором усього надзвичайного за своїм обсягом і кількістю джерел нормативно-правового матеріалу – системи господарського законодавства України.

Ця інтегративно-програмна роль ГК України реалізується через:

– визначення цілої низки типів господарських правовідносин, що є складовими в комплексному законодавчому регулюванні та які потребують узгодження й урахування різниці в їх правовій природі. Адже ефективність господарсько-правового регулювання якраз і полягає в необхідності

збалансованого застосування необхідних правових засобів, враховуючи процес одночасного виникнення різних за правовою природою типів господарських відносин – господарсько-виробничих, організаційно-господарських і внутрішньо-господарських у ході господарської діяльності. Це принципово, адже господарська діяльність відбувається не тільки в системній дихотомії приватних і публічних відносин, але й у форматі функціонування ринку як системного утворення. Господарська діяльність у цьому сенсі зачіпає не тільки відносини контрагентів, але й добросовісної конкуренції з іншими суб'єктами господарювання ринку, додержання спільних норм і правил виробничої діяльності, підпорядкування її правилам суб'єктів ринкової інфраструктури біржового, саморегульованого, техніко-інфраструктурного характеру. Все це можливо врегулювати та узгодити тільки у господарсько-правовому форматі, носієм методології якого є ГК України;

– визначення принципів господарювання, що мають бути тотально забезпеченими в системі господарського законодавства (ст. 6 ГК України), що, разом з тим, потребують суттєвого вдосконалення з огляду на необхідність їх диференціації на принципи господарювання та принципи господарського права;

– встановлення інституційної різниці між комерційним та некомерційним господарюванням (гл. 4 ГК України), що надзвичайно важливо з точки зору визначення різниці у змісті та спрямуванні правових режимів й особливої актуалізації саме некомерційного господарювання у сферах охорони здоров'я, освіти, спорту тощо;

– визначення поняття суб'єктів господарювання та реалізації конституційного принципу економічної багатоманітності через пропонування широкого кола організаційно-правових форм господарських організацій, що принципово для ринкових відносин як динамічної системи, яка знаходиться в постійному розвитку.

Особливу увагу слід звернути на диференціацію суб'єктів господарювання-підприємств у ГК України на такі, що мають корпоративну природу (господарські товариства, виробничі кооперативи), але й такі, що є

унітарними підприємствами, тобто такими, що можуть бути засновані одноособово суб'єктом права, в тому числі як фізичною особою, так і господарською організацією (наприклад, дочірнє підприємство) або негосподарюючим суб'єктом (наприклад, громадською організацією, що засновує підприємство для здійснення комерційної діяльності для наступного фінансування реалізації статутних цілей самої громадської організації тощо).

До категорії унітарних підприємств належать комунальні підприємства, статус яких також врегульовано в ГК України. Цікаво, що в процесі медичної реформи більшість лікувальних закладів перетворено на комунальні некомерційні підприємства. (Чи свідомі цього факту автори законопроекту, що аналізується?) Слід зазначити, що між ними існує суттєва різниця в організаційно-правовій побудові. Це стосується і порядку створення, і правового режиму майна, і порядку управління тощо. Але є принципово важлива мета – надати учасникам правовідносин і самому законодавцеві можливість широкого вибору для застосування саме такої організаційно-правової форми, що найбільш ефективна в умовах зовнішніх і внутрішніх чинників здійснення господарської діяльності, зокрема ступеню комерційної ризиковості в даному сегменті ринку або необхідності залучити значні інвестиції для формування необхідних виробничих фондів тощо;

– встановлення основних правових параметрів господарювання у державному та комунальному секторах національної економіки, де створюються особливі відносини за участю держави, що вимагають додаткової законодавчої деталізації та систематизації на вимогу ч. 2 ст. 19 Основного закону України щодо чіткого юридичного визначення підстав, меж повноважень і способу та реалізації таких повноважень органів держави, зокрема й у сфері господарювання, що доцільно регламентувати саме у форматі кодифікованого господарського закону. Адже йдеться і про суміщення засновницької та регулятивної функції в господарській компетенції органів публічної вади, і про особливу функцію публічного майна, що використовується у сфері господарювання тощо;

– встановлення законодавчої бази для програмної діяльності держави у сфері економічних перетворень шляхом фіксації політико-правового феномену «економічна політика держави» та її конкретних напрямів. Принципово важливим є об'єднання зазначеного інституту із засобами державного регулювання економічних відносин, що також містяться у ГК України, де зроблено актуальну спробу їх законодавчої систематизації;

– створення правової бази для реалізації найважливішої економічної функції держави – регулювання економічних процесів шляхом систематизації у ГК України засобів державного регулювання господарської діяльності, що вимагають подальшої регламентації, особливо в умовах загострення проблем економічної та екологічної безпеки, актуалізації соціального компоненту в економічній сфері тощо. У цьому контексті логічним є подальший розвиток підвищення функціональної ефективності державного регулювання, зокрема й через створення антикризового законодавства в економічній сфері;

– встановлення засад організаційно-господарських зобов'язань держави перед суб'єктами господарювання та визначення засад договірно-правової форми взаємодії учасників господарського обороту, що є базовими правовими чинниками при встановленні спеціальних режимів господарювання, в тому числі інноваційної діяльності, відносин державно-приватного партнерства тощо;

– встановлення систематизаційних засад реалізації господарсько-правової відповідальності суб'єктів господарювання й безлічі інших системоутворюючих правових чинників господарсько-правового регулювання.

Очевидно, що компенсувати зазначені та інші чинники господарсько-правового регулювання без норм ГК України, керуючись низкою паліативних норм запропонованого законопроекту, абсолютно неможливо. Юридичні милиці, що пропонуються в ньому, до речі, розраховані на 7 років (так, наче вираховано до кінця поточної каденції й можливої наступної, а там – «хоч потоп!»), неспроможні відвернути настання запрограмованого правового хаосу в системі нормативного забезпечення відносин господарювання.

Слід зазначити, що сама постановка питання не про вдосконалення змісту чинного ГК України або започаткування робіт щодо його рекодифікації, модернізації тощо, а просто про його скасування, навіть формально, ставить питання щодо політичної відповідальності ініціаторів за соціально-економічні наслідки пропонуємої руйнації правового господарського порядку. Це не дивно, адже представники школи цивільного права фокусуються на майнових відносинах у форматі правочинів між громадянами та юридичними особами мікрорівневого масштабу. В силу цього їх професійний інструментарій «біологічно» не враховує ні характер, ні форми, ні особливості функціонування економічних відносин ринкового типу як таких. Тому зазначений законопроект має розглядатись за прогнозом фактичних наслідків його прийняття до гібридної атаки на життєздатність керівної ролі держави в економічній сфері, на життєздатність правового господарського порядку у країні, що воює.

Що стосується закладів вищої освіти (далі – ЗВО), то згідно з п. 3 ст. 27 Закону України «Про вищу освіту» «...Заклад вищої освіти може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності закладу вищої освіти та/або забезпечують виконання його статутних завдань».

Законопроект, залишаючи можливою тільки корпоративну форму таких заснованих ЗВО підприємств, фактично передбачає необхідність передачі майна ЗВО до статутного капіталу заснованих товариств, які і стають власниками такого майна. У випадку із ЗВО державної та комунальної власності це юридично протизаконно, адже згідно з ч. 2 ст. 70 Закону України «Про вищу освіту» майно закріплюється за державним або комунальним ЗВО на праві господарського відання й не підлягає передачі у власність юридичним та фізичним особам без згоди його засновників.

Слід зазначити, що законодавча пропозиція, що аналізується, унеможлиблює створення зазначених унітарних інноваційних підприємств, адже не дозволить формувати їх майнову основу господарювання на засадах

права господарського відання або оперативного управління.

Зазначений законопроект у разі його прийняття зробить юридично беззмістовними положення, зокрема ст. 7 «Наукова установа» та ст. 8 «Державні наукові установи» Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», що розбудовані на понятійній базі ГК України щодо «підприємств» («державні комерційні підприємства», «казенні підприємства», «комунальні», «науково-дослідні», «науково-конструкторські», «дослідно-технологічні» тощо), а також щодо закріплення за науковою установою засновником майна на основі права оперативного управління чи господарського відання, якими позначається статус і майнова основа суб'єкта здійснення наукової та науково-технічної діяльності.

Таким чином, запропонованим законопроектом робиться спроба знищення правового господарського порядку, що і так тримається під великими застереженнями, шляхом фактичного скасування його «програмного забезпечення» – ГК України. Перенесення до законопроекту окремих категорій і понять із змісту ГК України із пролонгацією їх чинності протягом наступних 7 років створюють лише можливість не одномоментного правового та господарсько-виробничого колапсу, а нетривалої його агонії, в умовах якої логічно знайдеться специфічне коло осіб, які вже готові використати створений «перехідний період» для реалізації власних антисоціальних інтересів у сфері господарювання.

Адже сам перехід права власності від держави та територіальної громади, що стосується майна державних і комунальних підприємств, до самих юридичних осіб, хоча і публічного права, але корпоратизованих в організаційно-правову форму господарських товариств, вже створює надзвичайні й давно юридично опрацьовані можливості для тіньової фактичної приватизації публічного майна. Впродовж тривалого часу в процесі законотворчого моделювання сфер суспільного життя, що реформуються в науковій літературі та в експертному середовищі, піднімається питання про необхідність не тільки антикорупційної експертизи, але й кримінологічної

експертизи як такої.

Висновок. Таким чином, зазначений законопроект, головною метою якого, знову наголосимо, є скасування ГК України, не підкріплений ані розрахунком його ефективності в частині позитивного впливу на економічний розвиток, зокрема щось на кшталт регуляторного впливу, ані науково обґрунтованою оцінкою обсягів потенційної шкоди від реалізації зазначеної законотворчої пропозиції.

На нашу думку, це пояснює, що даний законопроект не має під собою суспільно-корисної мотивації та відповідального ставлення до державного менеджменту як такого у сфері господарювання.

Дійсно, ГК України потребує значного вдосконалення як у змістовному, так і юридико-технічному сенсах. Але принципово те, що його недоліки не є підставою позбутися нього, а лише основою для розгортання організованої Верховною Радою України роботи з його модернізації, підвищення ефективності його впливу на сферу господарювання, що динамічно розвивається.

Список літератури

1. Задихайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2013. 38 с.
2. Остапенко Ю. І. Розвиток господарського законодавства України: систематизація та вимога змістовної модернізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2021. 43 с.
3. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період : проект закону України від 06.09.2021 р. № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 30.10.2021).
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#top> (дата звернення: 30.10.2021).

Задихайло Д. В., д-р юрид. наук, проф., заведуючий кафедри хозяйственного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: d.v.zadyhaylo@nlu.edu.ua ; ORCID 0000-0001-7612-7639

Хозяйственно-правовая методология регулирования экономических отношений: безальтернативность феномена

Статья посвящена проблеме законодательно обеспеченных попыток упразднить Хозяйственный кодекс Украины и взорвать таким образом правовой хозяйственный порядок, гиперболизируя значение отдельных цивилистических конструкций регулирования

имущественных отношений. В этой связи в статье делается попытка изложить круг аргументов в пользу комплексного органичного и эффективного регулирования экономических рыночных отношений, а также в пользу эффективного правового обеспечения реализации государством собственной экономической политики.

Обращается внимание на необходимость криминологической экспертизы гражданского законопроекта, одним из масштабных результатов реализации которого должен стать переход права собственности от государства и территориальных общин в право собственности юридических лиц – хозяйственных обществ на соответствующие объекты публичной собственности.

Ключевые слова: Хозяйственный кодекс Украины; хозяйственно-правовое регулирование; систематизация законодательства; организационно-правовые формы хозяйственных организаций; экономическое многообразие; правовой хозяйственный порядок.

Zadykhaylo D. V., Doctor of Law, Full Professor, Head of the Department of Economic Law, Yaroslav Mydryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: d.v.zadyhaylo@nlu.edu.ua ; ORCID 0000-0001-7612-7639

Economic and legal methodology of regulation of economic relations: no alternative phenomenon

The article is devoted to the problem of a legally secured attempt to repeal the Commercial Code of Ukraine and thus undermine the legal economic order, exaggerating the importance of certain civil structures of property regulation for the economy. In this regard, the article attempts to present a range of arguments in favor of comprehensive, organic and effective regulation of economic market relations, as well as in favor of effective legal support for the implementation of the state's own economic policy which is economic and legal regulation.

Hypothetically, the abolition of the Commercial Code of Ukraine cannot be equated with the abolition of only certain forms of property rights and certain organizational and legal forms of economic organizations. Such an action will lead to the undermining of the entire legal economic order by the universal basic algorithm of which the Commercial Code of Ukraine serves. After all, only it formed the types of economic relations, types of economic activity - commercial and non-commercial management, economic policy and legal principles of its implementation, state regulation of economic activity and a certain classification of its main legal means of influence, the system of economic entities, which provides ample opportunities choose a specific organizational and legal form from a wide range of options, features of the legal status of state and municipal enterprises - the basis of special legal regimes of the state and municipal sectors of the national economy and many other socially significant aspects.

Accordingly, the article raises the question of the economic effect of the introduction of the proposed bill, which should be taken into account and proposed for discussion, as its destructive potential is obvious.

The article also draws attention to the need for criminological examination of this civil bill, one of the large-scale results of which should be the transfer of ownership from the state and local communities to the ownership of legal entities - companies to the relevant public property.

Key words: Economic Code of Ukraine; economic and legal regulation; systematization of legislation; organizational and legal forms of economic organizations; economic diversity; legal economic order.

References

1. Zadykhaylo, D.V. (2013). Pravovi zasady formuvannia ta realizatsii ekonomichnoi polityky derzhavy. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Ostapenko, Yu.I. (2021). Rozvytok hospodarskoho zakonodavstva Ukrainy: systematyzatsiia ta vymoha zmistovnoi modernizatsii. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kharkiv

[in Ukrainian].

3. Pro osoblyvosti rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti okremykh vydiv yurydychnykh osib ta yikh obiednan u perekhidnyi period: proiekt zakonu Ukrainy vid 06.09.2021 r. № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707.

4. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436-IV. Data onovlennia: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#top>.

Надійшла до редколегії 05.11.2021 р.

